

dr hab. Norbert Ostrowski

Instytut Językoznawstwa, Przekładoznawstwa i Hungarystyki UJ

UNIWERSYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ POLONISTYKI
wpłynęło dnia 4.07.2022r

Recenzja pracy doktorskiej mgra Pawła Brudzyńskiego „Strona czasownika w językach bałtyckich w XVII wieku na podstawie tekstów Chylińskiego i Glücka”

Przedstawiona do recenzji rozprawa napisana została na Uniwersytecie Warszawskim pod kierunkiem prof. dra hab. Axela Holvoeta (promotor pomocniczy: dr Ona Romančuk). Jej celem jest opis diatezy czasownika w XVII-wiecznych tłumaczeniach Biblii na język litewski i łotewski. Jako podstawę materiałową wybrano tłumaczenie litewskie Samuela Bogusława Chylińskiego (1631-1668) i łotewskie Ernsta Glücka (1652-1705). Ponieważ są to teksty równoległe pochodzące z tego samego okresu, więc stanowią one dobrą bazę do porównania stanu starolitewskiego i starołatowskiego. W dysertacji strona jest rozumiana szeroko jako każdy sposób zmniejszania lub zwiększania liczby argumentów predykatu i ich hierarchizacji. Dlatego też niniejsza praca obejmuje nie tylko analizę *passivum*, ale również *causativum* i *medium*. Podejście takie uważam za jak najbardziej właściwe.

Rozprawa składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów i zakończenia. W rozdziale pierwszym („Stan badań nad kategorią strony”, str. 18-39) Autor omówił najważniejszą literaturę przedmiotu (m.in. prace Hoppera & Traugott, Comry’ego, Kemmer, Holvoeta i in.), która to literatura stanowi ramy teoretyczne dla jego późniejszych rozważań. Rozdział drugi („Charakterystyka kategorii strony w językach bałtyckich”, str. 40-48) to opis synchroniczny tych kategorii, które są przedmiotem rozważań. Zastosowane metody badawcze omówiono w rozdziale trzecim (str. 49-52). Najważniejsze w dysertacji są rozdziały czwarty („*Passivum*”, str. 53-94), piąty („*Causativum*”, str. 95-146) i szósty („*Medium*”, str. 147-201) i właśnie im poświęcę większą część recenzji.

Rozdział czwarty zaczyna się od synchronicznego opisu *passivum* w XVII-wiecznej litewszczyźnie i łotewszczyźnie na podstawie tekstów Chylińskiego i Glücka. Omówiono użycie czasowników posiłkowych, imiesłowów i konstrukcji pasywnych z opuszczonym lub nie *agenssem*. Najciekawszy w tym rozdziale jest opis zawarty w punktach 4.3. – 4.5 (str. 66-93). Autor rzeczowo i przystępnie przedstawił różnice między *passivum* akcjonalnym (osobowym i bezosobowym) oraz rezultatywnym. Znalazło się tu kilka bardzo ciekawych obserwacji. Okazuje się, że participia na *-m-* u Chylińskiego tworzy się zdecydowanie częściej od czasowników prefigowanych niż nieprefigowanych. W przyszłości warto byłoby tę obserwację z wcześniejszymi tekstami litewskimi. Drugie warte odnotowania spostrzeżenie Doktoranta dotyczy również participiów na *-m-*, które częściej przyjmują jako słowo posiłkowe czasownik *esti* niż *yra*. Całkowitym przeciwieństwem są participia na *-t-*, które w stronie biernej wymagają z reguły czasownika *yra*, a nie *esti*. Ciekawe, że w tekstach Wilenta (l. 80-te XVI wieku) czasownik *yra*, z pochodzenia czasownik lokalizujący, występował przede wszystkim w funkcji egzystencjalnej, a jako *verbum auxiliare* pojawiał się *esti*. Jak wynika z zebranego przez Doktoranta materiału, w ciągu kilkudziesięciu lat sytuacja się diametralnie

zmieniła. W punkcie 4.3.3. Doktorant przedstawił bezosobowe użycie strony biernej (litewskie sufiksy *-ma* i *-ta*). Jeśli rację ma Kuryłowicz w swoim tłumaczeniu litewsko-łotewskich inchoatiwów na *-sta*, to bezosobowe użycie participiów na *-ta* sięga czasów wspólnoty prabałtyckiej, a jeśli do tego dodać np. polskie formy bezosobowe na *-to* (np. *bito*), to takie użycie participiów na *-ta* może być jeszcze starsze. Kluczowym zagadnieniem w hipotezie Kuryłowicza jest jednak objaśnienie, w jaki sposób *passivum impersonale* przekształciło się w *anticausativum*, czyli w jaki sposób z poziomu semantycznego diatezy został usunięty agens. To zagadnienie wykracza jednak poza temat przedstawionej pracy. Najciekawszym fragmentem w tej części dysertacji jest rozwój starolitewskiego *passivum yra + PtcPraetPass.* Autor zauważył, że starolitewskie *passivum yra + PtcPraetPass.* występuje także w odniesieniu do czasu przeszłego w funkcji *passivum akcjonalnego*, np. ‘został napisany’ (zob. przykłady na str. 76-77). Dalej Doktorant słusznie uznał, że chodzi w tym przypadku o zjawisko archaiczne w stosunku do stanu współczesnego, gdzie w takim kontekście użyto by słowa posiłkowego *buvo* ‘był’. Pan Brudzyński słusznie stwierdził, że użycie konstrukcji *yra + PtcPraetPass.* w funkcji *passivum akcjonalnego* czasu przeszłego jest wynikiem przesunięcia znaczeniowego od rezultatu do czynności przeszłej ze skutkami w teraźniejszości. Taki proces jest dobrze znany i często opisywany dla *perfectum* aktywnego, czyli ‘mam kupionego konia’ > ‘kupiłem konia (i go mam)’ (tj. stan będący rezultatem wcześniejszej czynności > czynność wcześniejsza ze skutkami w teraźniejszości).

W rozdziale piątym („Causativum”) omówiono derywację kauzalną. Przeważają, jak należało się spodziewać, *causativa* odczasownikowe od podstaw nieprzechodnich. Rzadsze są *causativa* od podstawy przechodniej: czasowniki *ingestywne* i *curativa*. Opisano modele ich tworzenia: COP (Causee oriented pattern) i CSP (Causee supressing pattern). Ten ostatni typ reprezentują *curativa*. W części poświęconej semantyce *causatiwów* Doktorant przedstawił relacje ilościowe między tranzytywnością a żywotnością, tranzytywnością a wolitywnością oraz między tranzytywnością a stopniem kontroli w badanym materiale litewskim i łotewskim. Do tej pory w badaniach nad historią *causatiwów* bałtyckich taka metodologia nie była stosowana, a więc rozprawa jest tu w pełni nowatorska.

W rozdziale szóstym („Medium”) Doktorant kompetentnie przedstawił rozwój czasowników zwrotnych w litewskim i łotewskim. Rezultatem przeprowadzonych analiz jest mapa semantyczna *medium* w Biblii Chylińskiego i Glücka (str. 148), którą Autor stworzył wzorując się na mapie semantycznej Haspelmatha. Na uwagę zasługuje prezentacja ewolucji czasowników z kanoniczną zwrotnością (por. pol. *widzieć się / siebie*). Okazuje się, że stan starolitewski i starołotewski odbiegają od dzisiejszego. W tej funkcji pierwotnie mogły występować także enklityki zwrotne, co współcześnie jest wykluczone. Przekonująca jest hipoteza dotycząca zaniku enklityki w zdaniach złożonych *infinitywnych*, czyli **Tu nie da się kąpać się* -> *Tu nie da się kąpać* (str. 155). W rozdziale opisano użycie *permissywów*, *anticausatiwów*, czasowników wzajemnościowych i innych klas zgodnie z modelem przyjętym w klasycznej już książce Susanne Kemmer „The Middle Voice”. Do rozdziału 6.4.1. „Intensiva” (str. 180-184) dodałbym tylko uwagę, że derywacja intensyfikująca jest efektem długowiekowego rozwoju, którego początki sięgają zapewne jeszcze epoki bałto-słowiańskiej i pierwotnie chodziło o *kauzatywizację inchoatiwów*, a następnie *dekauzatywizację* za pomocą morfemu zwrotnego, por. lit. *kilti* ‘podnosić się (np. o wietrze)’ -> *kelti* ‘podnosić’ -> *keltis*

‘podnosić się’ i słów. *tonąti* -> *topiti* -> *topiti sę*. Niekiedy relacje między takimi czasownikami są uchwytne dopiero na drodze skrupulatnej analizy etymologicznej, gdyż znaczenia między nimi uległy daleko idącej dyferencjacji, por. lit. *režti* ‘kroić’ -> inchoatyw *išrýkšti*, -*šta* ‘ukazywać się, stawać się wyraźnym’ -> *išréikšti* ‘wyrazić/wyrażać’ -> *réikšti* (deprefiksacja) -> *réikštis* ‘wyrazić się/wyrażać się’. W sumie otrzymaliśmy opis kategorii, którego do tej pory nikt nie dokonał dla starobałtyckich czasowników zwrotnych i który może być punktem odniesienia dla dalszych pogłębionych opisów.

Przedstawiona rozprawa jest nowatorska pod względem wyboru tematu, zastosowanych metod oraz uzyskanych wyników. Wnioskuje o dopuszczenie mgra Pawła Brudzyńskiego do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora.

Kraków, 27.06.2022

Norbert Ostrowski